

• PERSONÁLIE •

IVAN LALUHA

Alexander Dubček a Európa

Alexander Dubček and Europe: As a result of the economic lagging of the country compared to Western Europe in the 1960s, even before our inclusion in the sphere of influence of the Soviet Union, Alexander Dubček gradually became aware of the need to overcome the country's isolation and establish economic cooperation.

The year 1968 showed our adherence to European values. Following the suppression of the reformist movement, Dubček's European orientation became the more salient; even in the period of political isolation and persecution in the 1980s he put forward the notion of "a common European house", where he also incorporated the countries of Central Europe, understanding it as an expression of the system of common cultural values of the nations of Europe.

Extensive diplomatic activity of Alexander Dubček during his term in office as President of the Federal Assembly in 1990-1992 helped open the door to Europe and its institutions.

Dubček's Europeanism formed gradually, presenting a process of active overcoming of totalitarianism and an expression of the vision of new Europe on the principles of democracy, solidarity and equality of nations. It has become part of humanitarian traditions of European politics.

Alexander Dubček was one of those Slovak politicians who, like Štefánik, Hodža or Clementis, saw a guarantee of security and prosperity of his country in different models of a cooperating and integrating Europe. The first steps of the emerging Slovak statehood (autumn 1992) followed on from his initiative and demonstrated the interest of the Slovak Republic in the European structures and the country's readiness to participate in their activities.

Úvod

Geografická poloha a (ne) veľkosť územia i populácie zaraďovali Slovensko k tým krajinám, kde vonkajšie faktory, širšie relevantné prostredie majú rozhodujúci vplyv na bezpečnosť, prosperitu a osudy ich obyvateľov. Často sa rozhodovalo len v tieni veľkých.

Domáce garnitúry politikov sa delili a súperili podľa orientácie na zahraničné mocenské centrá a záviseli potom od ich víťazstiev, porážok a či deľby podielu na nich.

Po 2. svetovej vojne sa krajina takto stala súčasťou sféry vplyvu vtedajšieho ZSSR.

1. Východiská a dogmy. Pokus o nápravu

Po roku 1948 sa aj medzinárodné postavenie Česko-Slovenska definitívne zmenilo. Pôvodné väzby z čias predmníchovskej ČSR, úzka spolupráca najmä s Francúzskom a Anglickom sa

vymenili za jednoznačnú orientáciu na ZSSR a ďalšie jeho satelitné krajiny. Zahraničná politika a vzťah k Európe sa stali doménou jednej politickej strany a v širších reláciách boli podriadené a boli priestorom pre mocensko-strategické záujmy ZSSR (respektívne „socialistického tábora“). V spoločnosti doznieval Mníchov 1938, atmosféra porážky fašizmu v 2. svetovej vojne a výrazný podiel ZSSR pri nej. Vízia novej sociálne spravodlivej spoločnosti sa v takomto kontexte zdala byť prijateľným smerovaním ďalšieho vývoja krajiny. Také boli základné koordináty spoločnosti, keď Alexander Dubček vstupoval (1949) do aktívnej politiky a on ich v dobrej viere a bez výhrad akceptoval.

„Naštrbenie“ či erózia pôvodnej absolutizácie ZSSR a ignorovania Európy (západnej) je u Dubčeka spojené s jeho nástupom do vrcholovej stránickej funkcie na Slovensku (1963 – 1. tajomník ÚV KSS). Prispel k tomu aj predchádzajúci študijný pobyt na stránickej škole v Moskve práve v období XX. zjazdu KSSZ (1956), ktorý pranieroval porušovanie zákonnosti, teror a zločiny z obdobia vlády J. V. Stalina. A vôbec, určité svetobežníctvo jeho rodičov (9 rokov v USA a 13 rokov už aj s mladým Alexandrom v strednej Ázii a v ZSSR) umožňovalo poznanie sociálnych a spoločenských problémov v širších súvislostiach, ich hodnotový vzorec nebol rigidne uzatvorený, obrazne povedané „rozmermi vlastného chotára“. Nemohlo to nevyplývať, ako aj sám A. Dubček uvádza vo svojich pamätiach „Nádej zomiera posledná“,¹ na reálny pohľad a istý životný pragmatizmus, ktorý sa uňho nevyhnutne onedlho dostáva do rozporu s pôvodnou víziou.

Vo funkcii sa A. Dubček oboznámil s aktuálnymi ekonomickými a sociálnymi problémami na celoslovenskej a celoštátnej úrovni a ich príčinné súvislosti ho postupne vedú (zatiaľ) k poznaniu, že jednou z príčin problémov sú dôsledky izolácie, predtým na svoju dobu vyspelého Československa od hospodárskeho života krajín západnej Európy, najmä v oblasti (v slangu doby) začínajúcej „vedecko-technickej revolúcie“ a s tým súvisiace stereotypy a dogmy, ktoré sa stávajú nefunkčné. Vzniká akútna potreba ich prekonať. „Niektoré poučky strácajú v nových podmienkach svoju platnosť... „Hlavné problémy nám už nemôžu vyvolávať a organizovať ani emigranti, ani imperialistickí agenti...v spoločnosti prestal pôsobiť ako hlavná sila spoločenského vývoja triedny boj... Teraz sme v období tvorby nových hodnôt“.²

Boli to na tie časy odvážne a podnetné konštatovania a dočasne akoby v atmosfére začínajúcich personálnych konfliktov s režimom osobnej moci A. Novotného zanikali. Zúročené boli čoskoro v programových dokumentoch obrodného procesu.

Paralelne, v rokoch prvého brieždenia či „myšlienkového kvasu“ u nás, v krajinách západnej Európy, ku ktorým sa začína obracať pozornosť Alexandra Dubčeka ako aj neskorších reformátorov a reformného prúdu, prebieha zasa prvé úsilie o podnietenie neskorších integračných procesov, ktoré sa v súčasnej Európe stali dominantné a vtlačujú jej novú podobu a tvár. A tiež z hľadiska medializácie a pozornosti verejného života neboli dominujúce, zatienovali ich udalosti ako napr. (studená vojna atď.).

Už v 50. rokoch sa vytvárajú európske spoločenstvá. „Schumanov plán“ vytvoriť „organizovanú a vitálnu Európu“ sa stáva realitou uzavretím zakladajúcej zmluvy Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ šiestimi krajinami západnej Európy 18. apríla 1952 v Paríži (Parížska zmluva). Do platnosti vstúpila 23. júla 1952. Rímskymi zmluvami z 25. marca 1957 potom

¹ Bližšie pozri: Dubček, A.: Nádej zomiera posledná. Z pamätí. Bratislava, Nová Práca, spol. s r.o., 1993.

² Laluha, I.: Alexander Dubček, politik a jeho doba. Bratislava, Nová Práca, spol. s r.o. 2000, s. 35-37.

tie isté štáty (Belgicko, Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Luxembursko, Holandsko) vytvorili Európske hospodárske spoločenstvo (EHS) a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu.³ Pre hospodársky rozvoj Európy a jej bezpečnosť a vylúčenie nebezpečia tradičných vojenských konfliktov malo veľký význam „historické zmierenie“ Francúzska a Nemecka a ich vzájomná spolupráca. Novoutvorené spoločenstvá fungovali na báze prirodzených trhových vzťahov, ale za účasti koordinujúcich útvarov (napr. tzv. Vysoký úrad, Súdny dvor, Európske parlamentné zhromaždenie a i.). Tak sa zrodila spoločná nová Európa. Zatiaľ v geograficky obmedzenom priestore v dôsledku povojnového rozdelenia Európy na sféry vplyvu.

Zakladateľ a iniciátor prvých integračných krokov R. Schuman však uvažoval perspektívne. V prejave v roku 1958 v Aachene už ako „francúzsky Európan“ vyjadril svoju vieru v zjednotenie Nemecka mierovou cestou, pritom upozorňoval, že proces prispôsobenia krajín východnej Európy nebude ľahký a bude vyžadovať trpezlivosť. V roku 1963 vyhlásil: „*Európu musíme vytvoriť nielen v záujme slobodných národov, ale tiež preto, aby sme v nej mohli privítať národy Východu, ktoré oslobodené od doterajšej podriadenosti nás požiadajú o svoje prijatie a o našu morálnu podporu*“.⁴

Sovietsky zväz zaujal k Schumanovmu plánu odmietavé stanovisko. Videl v ňom manéver Washingtonu s agresívnym cieľom voči ZSSR. Od roku 1949 existovala RVHP akoby protiváha európskym spoločným inštitúciám. Verejná mienka však o prebiehajúcom integračnom procese v Európe bola minimálne informovaná.

Ani v domácom prostredí zo začiatku nebol Schumanov plán a ďalšie alternatívy a postupy prijímané s porozumením. Najmä francúzsky prezident Charles de Gaulle mal výhrady a obavy o postavenie Francúzska. Nedôveru v prvom období prejavovali aj sociálni demokrati. Podporu si ihneď získal zo strany K. Adenauera.

Ako dnes už tieto historické drobnosti ukazujú, onedlho po rozdelení Európy sa predsa len na obidvoch stranách u niektorých politikov, aj keď z rôznych dôvodov, pociťuje jej afunkčnosť, pociťuje sa potreba spolupráce. Prešlo ešte zložitých, zhruba 40 rokov, aby sa definitívne potvrdilo, že samotné rozdelenie Európy na sféry vplyvov protirečilo prirodzeným historickým väzbám jej krajín a tak napriek pôvodným ideovo-mocenským faktorom, ktoré už strácali účinnosť, zaniklo. Alexander Dubček bol jeden z tých, ktorý túto potrebu reflektoval.

Súhrnný postoj k zahraničnej politike a v rámci nej k problematike Európy v prvej fáze pokusu o reformy v 60. rokoch poskytuje Akčný program z jari 1968, program obrody a zmeny vtedajšieho modelu socializmu v Československu. Bol to ucelený program, pokus obnoviť dynamiku ekonomického a sociálneho rozvoja na báze demokracie. Vzťahy k Európe a zahranično-politické aktivity Alexander Dubček a reformátori z r. 1968 chápu ako organickú súčasť Akčného programu, ich systémovú súčasť.

Proklamuje sa právo každej krajiny vychádzať z vlastných podmienok, hľadať formy a prostriedky, ktoré jej vyhovujú. Na druhej strane sa nespochybňovala naša príslušnosť a záväzky k socialistickému spoločenstvu a Varšavskej zmluve. Nakoniec, napriek všetkému, sféry vplyvu akceptoval v tom čase aj Západ aj USA.

Akčný program napriek tomu požadoval väčší priestor pre spoluprácu s ekonomicky vyspelými krajinami, najmä s Nemeckom. Súčasne A. Dubček proklamoval, že pôjde „o účinnejšiu európsku

³ Borchardt, K. D.: ABC komunitárneho práva, Bratislava, Európska komisia, 1999.

⁴ Čáky, M.: Róbert Schuman a integrácia Európy, Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metóda v Trnave, 2004, s. 112 a ďalšie.

a predovšetkým stredoeurópsku politiku (reziduá Malej dohody a československej zahraničnej politiky v rokoch pred druhou svetovou vojnou? – pozn. I. L.), prispievajúcu k upevneniu mierových vzťahov v Európe a k rozvoju spolupráce krajín s rôznym spoločenským zriadením“.⁵

Isté uvoľnenie v zahranično-politickej oblasti, snahy o kontakty a rozvoj spolupráce s krajinami západnej Európy, vytváranie mierového ovzdušia a „dobrých vzťahov medzi národmi v Európe a vôbec vo svete,“ ako to proklamoval Dubček a zakotvil Akčný program, bolo zo strany domácich dogmatikov a ZSSR hodnotené ako ústup z triednych pozícií, ako uvoľňovanie priestoru pre agresívne sily, najmä v Nemecku a USA.

Ale zmysel nových iniciatív A. Dubčeka a reformátorov vo vedení štátu a strany v roku 1968 bol v pochopení skutočnosti, že „*všetky zložité a náročné úlohy realizujeme a budeme realizovať v určitej konkrétnej medzinárodnej situácii*“. Obnoviť dynamiku rozvoja mali pomôcť zmeny v systéme riadenia, ktoré doplnia rozsiahle zmeny v štruktúre výroby, ktorá zatiaľ nezodpovedá československým podmienkam a navyše „*sa rozišla s objektívnymi tendenciami progresívneho rozvoja výrobných síl, ktoré sa presadzujú vo všetkých priemyselne vyspelých krajinách*“. Dlhodobá izolácia hospodárskych subjektov od konkurenčného tlaku svetového trhu vyvoláva zaostávanie v tempe technického pokroku atď. Východisko sa hľadá v možnosti zapojenia do medzinárodnej deľby práce „*aby sa otvorila dlhodobá perspektíva postupného zapojenia krajiny do procesu vedecko-technickej revolúcie*“. ..., *Teraz nám pripadá aj úloha razit' si cestu aj neznámymi podmienkami, experimentovať, dávať socialistickému vývoju novú podobu.*“⁶

Prezentované úvahy Alexandra Dubčeka a samotný Akčný program v týchto pasážach znamenal nielen kritiku koncepcie industrializácie a hospodárskeho rozvoja krajiny, ktorá bola podriadená potrebám ZSSR, Varšavskej zmluvy a zostrenej medzinárodnej situácii, ale poukazuje aj na východiská dlhodobého charakteru, ktoré nachádza v spolupráci a mierovej koexistencii s Európou a ostatným svetom. Je to dlhodobejšia koncepcia reformných kruhov, ktorá spolu s námetmi na využitie trhu, podnikania, obnovy a rozvoja malého a stredného podnikania, zrušenia cenzúry, uvoľnenia pôsobenia cirkvi atď. predstavovala nové východiská, otvárajúce priestor ďalším reformám a zmenám sovietskeho modelu socializmu, ktorý bol neorganicky implantovaný rozdelením Európy na zóny mocenských vplyvov aj do Československa a ktoré ako predtým relatívne hospodársky vyspelá krajina s demokratickými tradíciami a väzbami na klasický historický európsky priestor, sa prirodzene búri už po 20 rokoch izolácie a východisko vidí v postupnom napojení na prúdnicu civilizačných zmien, ktoré prináša vývoj vo vyspelých častiach sveta a najmä zmeny v technike a vede (vedecko-technická revolúcia).

Rok 1968 nás fakticky prihlásil k Európe. V Európe vznikla nádej, že totalita a rozdelenie nie je „na večné časy“. Synonymom tejto nádeje sa stal A. Dubček.

2. Spoločný európsky dom

Model reformy prezentovaný v Česko-Slovensku v roku 1968, vrátane nového uhla pohľadu na zahraničnú politiku a vzťahy k vyspelým štátom západnej Európy, aj keď nespochybňoval existujúce záväzky k Varšavskej zmluve, zásadne nevyhovoval aliancii dogmatikov, konzerva-

⁵ Akčný program ÚV KSČ s úvodným referátom Alexandra Dubčeka. Bratislava, VPL, 1968, s. 33.

⁶ Akčný program...Citované dielo, s. 29, 31, 44, 78.

tívnym vedeniam strán a štátov ZSSR a Poľska, Maďarska, NDR a Bulharska. „*Domnievam sa, že vy s. Dubček i s. Černík nemôžete poprieť, že u nás máme len jednu hranicu. Tú, ktorá je na západe, ktorá rozdeľuje nás a kapitalistické krajiny... Je to hranica, ktorú nikdy nikomu nevydáme... A či je na tom niečo zvláštne, že prebieha cvičenie? Ved' to vyplýva z Varšavskej zmluvy. A či my násilne obsadzujeme Československo? Všetko čo sa stalo prebiehalo normálne,*“ prehlásil predseda sovietskej vlády A. Kosygin 29. júla 1968 počas rozhovorov v Čiernej nad Tisou.⁷ Obávali sa akejkolvek zmeny, ktorá by vyvolala reťazovú reakciu a eróziu totalitného systému.

21. augusta vojská piatich krajín Varšavskej zmluvy okupovali Československo. Po krátkej etape ústupovej taktiky pôvodného reformného vedenia došlo k jeho diferenciacii a prosovietske nové vedenie znova obnovilo vazalské vzťahy k ZSSR, etabloval sa normalizačný režim a akékoľvek iniciatívy vo vzťahu k Európe a v zahraničnej politike mohli ísť iba z jeho strany alebo pod ich „vedením“.

Alexander Dubček, ktorý bol iniciátorom prvých krokov vo vzťahu k Európe, smerujúcich k uvoľneniu vzťahov, obnovenia užšej hospodárskej spolupráce, v ktorej hľadal podnety pre ozdravenie domáceho hospodárskeho života v rámci reformného prúdu vo vedení vládnucej KSČ, bol zbavený postupne všetkých funkcií a režim ho politicky i spoločensky izoloval. Na konečné dotvorenie Dubčekovej proeurópskej orientácie, t.j. na druhú etapu, keď „do hry „vstupuje u Dubčeka fenomén „spoločný európsky dom“ a nahrádza tak myšlienku „o hospodárskej spolupráci s krajinami západnej Európy a jej začlenení do medzinárodnej deľby práce“ z etapy prvej, mal rozhodujúci vplyv vojenský vpád 5 krajín Varšavskej zmluvy do Československa v augusta 1968.

Z okupácie Česko-Slovenska a násilného zastavenia demokratických reforiem vyvodil Dubček definitívne nový vzťah k Európe, nové koordináty zahraničnej politiky a osobnú, národnú i štátnu orientáciu.

De facto išlo síce o obnovu, ale aj o ďalšie rozvinutie spolupráce a pôvodných väzieb s Európou v nových podmienkach. Nie nepodstatný vplyv mal úspešný vývoj krajín západnej Európy a to nielen v ekonomickej oblasti. Zmena orientácie dozrievala postupne počas obdobia tzv. normalizácie v časovom rozpätí 20 rokov (1969 – 1989).

Na prvý pohľad akoby sa nič podstatné v spoločnosti nedialo. Po straníckych čistkách normalizátori držali všetky mocenské nástroje pevne vo svojich rukách. Verejné spoločenské vlnenia, najmä do roku 1985 absentovali. Ale pod povrchom šedivej jednotvárnosti a nehybnosti sa odohrávali významné presuny hodnotových orientácií i mocensko-strategických orientácií. Režimy v krajinách sovietskej zóny vyčerpali svoje možnosti k akejkolvek inovácii a dynamike. V roku 1985 začína „prestavba“ v Moskve a M. S. Gorbačov koncom 90. rokov začal uplatňovať zásadu plnej zodpovednosti vedenia každého štátu spoločenstva (sovietskeho) za pomery vo vlastnej krajine. Bola to z núdze cnosť, alebo postupné vyprázdňovanie stredoeurópskeho priestoru.

Zrejme mierne nadsadzujúc sa neskôr v roku 1994 M. S. Gorbačov vyjadril v rozhovore so Z. Mlynářom: „*A nezapomínej Zdenku, že už v březnu 1985 jsem se jednoznačně zřekl „Brežněvovy doktríny“ a postavil se za zásady rovnosti nezávislosti, nevměšování a za plnou odpovědnost vedení každého státu společenství za poměry ve vlastní zemi*“.⁸

⁷ Vondrová, J. – Navrátil, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970. Červenec-srpen 1968. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, s. 97 a 98.

⁸ Gorbačov, M. – Mlynář, Z.: Reformátoři nebývají šťastni. Praha, Victoria Publishing, 1994, s. 71.

Medzitým však ešte, do uvedenej „kapitulácie“, v podstate do r. 1989, bolo niekoľko významných momentov a udalostí v rôznych sférach, ktoré k zvratu smerovali a k nemu dopomohli.

Do politickej agendy Alexandra Dubčeka sa nová európska orientácia krajiny v 70. rokoch dostáva najprv ako súčasť protestných listov voči porušovaniu ľudských práv a slobôd. Prevažne na svojom osobnom (i rodinnom) príklade dokumentuje zlovl'u štátnej moci. Dopisy boli publikované v západných oznamovacích prostriedkoch a vyvolali vonku i doma priaznivý ohlas, ale aj nevôľu domácich mocipánov. Po jednom z nich v roku 1974 G. Husák verejne vyhostoval A. Dubčeka do Švédska. Tlak polície bol v tom čase veľký, A. Dubček sa ocitol, ako aj stovky, ba tisícky prívržencov reformného procesu z roku 1968, v postavení občanov „druhej kategórie“.

Protestné dopisy využíval A. Dubček, napríklad už spomínaný najznámejší z decembra 1974, aj na vyjadrenie svojej podpory zahraničnej politiky W. Brandta.⁹

Problematika ľudských práv sa stala potom neskôr v r. 1977 hlavnou časťou agendy V. Havla a Charty 77, na rozdiel od Dubčeka a jeho spolupracovníkov ju využili v širokom rozsahu a s dôraznou medializáciou.

Ľudské a občianske práva rezonovali aj v širších súvislostiach a postupne sa stali výraznou agendou kritiky pomerov v ZSSR a ostatných krajinách v jeho zóne. Už reformy v r. 1968 v Československu ukázali, že občianske a ľudské práva a rozvoj demokracie sú Achillovou päťou socialistického systému. Neskôr v spojitosti so židovskou emigráciou zo Sovietskeho zväzu začala túto agendu využívať Nixonova vláda v USA a „postupne se vyvinula ve strategii, která si vynutila vnitropolitický otřes v Sovětském svazu“.¹⁰ Tlak na ZSSR, aby sa otvoril svetu, pokračoval aj v iných oblastiach. W. Brandt prišiel po roku 1969 s tézou, že treba sa usilovať o isté zblíženie so ZSSR a urobiť ho tak menej rigidným aj v otázke zjednotenia Nemecka. Politika „détente“ vyústila v r. 1975 na Konferencii o európskej bezpečnosti a spolupráci v Helsinkách. Spolupráca a mierové spolužitie obidvoch sústav doplnila o ďalší „kôš“, v ktorom bola problematika ľudských práv. Sovietsky totalitný systém nedokázal pružne reagovať a dostával sa pod tlak. „A sovětská společnost již není izolována od vlivů a přitažlivých stránek vnějšího světa, již nezavírá oči před potřebou vnějších kontaktů“¹¹ konštatoval v roku 1976 H. Kissinger. Zrejme aj po skúsenostiach s Československom 1968, tlak Západu sa zameral prioritne na ZSSR (či už ako „détente“ alebo neskôr ako priamy atak ako na „ríšu zla“) ako na centrálu totalitného systému a zóny, čo sa zúročilo v roku 1989.

Alexander Dubček sa vo svojich postojoch k Európe v tomto období výrazne posunul ďalej. Výrazne ho ovplyvnila a aktivizovala prestavba v ZSSR v r. 1985, v ktorej oprávnené videl súvislosť s rokom 1968, aj keď prišla oneskorene. V tom čase už bol na dôchodku a tak mu ostáva viac času na spracovávanie materiálov, na štúdium, atď. Od nutnosti spolupráce s krajinami Európy predovšetkým v hospodárskej oblasti prechádza na platformu úzkej spolupatričnosti s nimi. Chápe Európu s jej dejinami (kam patria Čechy i Slovensko) a hodnotami ako základ spoločného európskeho domu, ako spoločný európsky dom aj pre krajiny, ktoré boli desaťročia umele mimo, nielen symbolicky oddelené Berlínskym múrom (1961). Do budúcnosti predpokladal dobré a blízke vzťahy spoločného európskeho domu aj s demokratickým Ruskom.

⁹ Dubček, A.: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory. Výber 1963-1992, Bratislava, Veda 2002, s. 234-246.

¹⁰ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieu k pádu Berlínského zdi. Praha, Prostor 1997, s. 787.

¹¹ Kissinger, H.: Citované dielo, s. 781.

Myšlienku o spoločnom európskom dome podľa doterajších poznatkov prvýkrát proklamoval v rozhovore pre taliansky denník L'Unita, uverejnený bol v januári 1988. Text odpovedí odozdal koncom roku 1987.

Predpokladom účasti Československa v spoločnom európskom dome je podľa Dubčeka „náprava minulých deformácií“, t.j. zmena charakteru systému.

V jeho základoch by mala byť „skutočne rovnoprávna spolupráca. Potom sú však akékoľvek násilné akcie, či sa stali v minulosti, alebo k nim dochádza dnes, v príkrom rozpore s jeho stavbou, rovnako ako snahy ponechať si akékoľvek výhody“.¹²

K spoločnému európskemu domu sa znova vrátil aj vo svojom, dnes už historickom prejave v novembri 1988 na starodávnej univerzite v Bologni. Režim pod tlakom svetovej verejnej mienky bol nútený povoliť Dubčekovi po 18 rokoch znova vycestovať a verejne vystúpiť. Pri 900. výročí založenia univerzity bol A. Dubčekovi udelený čestný doktorát v odbore politických vied. Aj v tomto prejave sa zaoberal najmä hodnotovou stránkou spoločného európskeho domu. Mal by byť charakteristický vysokou kultúrou, umením, vedou a vôbec celou svojou civilizovanosťou.¹³ Spoločné civilizačné hodnoty, ktoré spájajú európske národy, sú východiskom, bárou, od ktorej sú podľa Alexandra Dubčeka odvodené mechanizmy a inštitúcie jeho fungovania. Axiologický rozmer bol základný. Spoločný európsky dom, ktorý po novembri 1989 sa začal zreálnovať aj jeho osobnými aktivitami, bol pre Dubčeka novou víziou, ktorú vyvodzoval zo skúseností integračného vývoja Európy za posledné desaťročia. Kľúčový význam hodnotovej stránky európskeho integračného procesu akcentoval od samého začiatku zjednocovacích aktivít západoeurópskych krajín, ešte v 50. rokoch 20. storočia i v ďalších vývojových etapách „otec Európy“ R. Schuman.¹⁴

Tak ako sa koncom 80 rokov aj v dôsledku Gorbačovovej prestavby ovzdušie v Európe uvoľňovalo (čo nevylučovalo vzrast vnútropolitického napätia v satelitných krajinách ZSSR, ba naopak), aktualizovala sa možnosť zjednotenia Nemecka, ako aj vzťahy európskej integrácie k jednotlivým krajinám strednej a východnej Európy, najmä ak ZSSR tento priestor, ako sme už konštatovali, uvoľňoval.

V rámci politiky „detante“ (1987 – 1988) Európsky parlament a EHS uvažovali o podpore samostatného vývoja v jednotlivých krajinách východnej a strednej Európy a dokonca o príprave bilaterálnych dohôd medzi EHS a Maďarskom a Československom. Bola to zrejme jedna z alternatív, ktorá predpokladala dlhšie obdobie uvoľňovania, ktoré bolo onedlho (1989) vystriedané rozpadom politických systémov krajín strednej Európy.¹⁵

Alexander Dubček so svojou európskou orientáciou v našich moderných dejinách nebol ojedinelý. Ba naopak, je jedným z väčšiny významných osobností Slovenska, ktoré sa s touto otázkou museli vyrovnávať. Výnimočné postavenie má ako predstaviteľ ľavého radikálneho spektra, ktoré sa väčšinou (ako aj on vo svojich začiatkoch) orientovali východným smerom. Výnimky boli heretikmi a platili krutú daň (napr. V. Clementis).

Okrem modelu spoločného európskeho domu A. Dubčeka napr. M. R. Štefánik prezentoval úvahy o vzniku Spojených štátov európskych po prvej svetovej vojne. Ucelený pohľad na uspo-

¹² Dubček, A.: Listy, časopis československé socialistické opozície. Rím, Zvláštní číslo, leden 1988, s. 16.

¹³ Dubček, A.: Od totality.... cit.dielo, s. 282 a ďalšie.

¹⁴ Bližšie pozri: Schuman, R.: Pre Európu, Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2002.

¹⁵ Pelikán, J.: Na počtu dne je demokracie a pluralita. Listy; časopis československé socialistické opozície, Rím č. 4/1988.

riadenie vzťahov v našom regióne, projekt stredoeurópskej federácie prezentoval M. Hodža.¹⁶ M. Hodža v závere 2. svetovej vojny vyjadril aj obavy z veľkej ústretovosti v istých kruhoch Západu (i Beneša) voči Stalinovi. Integrovanú strednú Európu pokladal za medzikrok k celej zjednotenej Európe. Vyjadroval tiež ďalším vývojom potvrdené obavy zo vzniku sfér vplyvu v Európe.¹⁷

4. Integračné aktivity

Tretia fáza Dubčekovho európanstva je spojená s praktickými integračnými aktivitami. Rozpad totality v novembri 1989 vytváral nové možnosti aj v oblasti medzinárodných vzťahov a zahranično-politickej orientácie krajiny. Presnejšie povedané, bola to nielen možnosť, ale aj nevyhnutnosť. Rozdelenie Európy po desaťročiach prestalo existovať, zväzky a inštitúcie vytvorené v tzv. východnej zóne, ktoré sa nachádzali v mocenskom priestore ZSSR ako RVHP a Varšavská zmluva, tiež prestali existovať.

Vízia Alexandra Dubčeka o spoločnom európskom dome sa odrazu stala reálnou bezprostrednou perspektívou a možnou skutočnosťou. Základné smerovanie krajín strednej a východnej Európy, hľadanie nových vývojových trajektórií bolo predznamenané najmä existenciou Európskeho hospodárskeho spoločenstva a radom ďalších inštitúcií, ktoré sa v západnej Európe medzi časom vytvorili. Ale najmä to boli výsledky, ktoré krajiny v nich pôsobiace v oblasti ekonomiky, sociálneho rozvoja i v oblasti občianskych a ľudských práv dosiahli.

Alexander Dubček bol svojím osobným programovo-politickým vývojom v období, keď bol 20 rokov občanom druhej kategórie, svojou osobnou transformáciou k takejto zmene pripravený a už dávnejšie o ňu usiloval. Podobne aj verejná mienka v Čechách i na Slovensku a nové formujúce sa základné politické a občianske zoskupenia tieto zmeny akceptovali a začali v súlade s nimi pôsobiť. Vo väzbe na negatívne skúsenosti s izoláciou krajiny a jednoznačným pripútaním na ZSSR a tzv. socialistický tábor a s ohľadom na pôvodné tradície úzkeho napojenia bývalého Československa hneď po jeho vzniku v r. 1918 na krajiny západnej Európy, nová orientácia na európske spoločenstvo a intenzívna spolupráca a spolupatričnosť s ním, vrátane inštitucionalizácie týchto vzťahov, boli prijímané ako obnovenie pôvodnej kontinuity v nových podmienkach. V úvodnom období v tomto ohľade existoval v politickom živote krajiny viac-menej konsenzus a problémy sa objavujú až neskôr.

Krátke obdobie medzi novembrom 1989 a letom 1992 (do tragickej autohavárie) Alexander Dubček využil na intenzívne zahranično-politické a integračné aktivity zamerané z pozície funkcie predsedu Federálneho zhromaždenia na kontakty s európskymi inštitúciami a podporu vstupu ČSFR do ich zväzkov a na nadväzovanie nových kontaktov bilaterálnej povahy so štátmi Európy a ostatných častí sveta na podporu hospodárskej a kultúrnej spolupráce. Alexander Dubček využíval na to svoju prirodzenú autoritu a to, že sa v očiach svetovej verejnosti stal symbolom úsilia o demokraciu a humanitu. Tieto aktivity Alexandra Dubčeka sú málo docenené a až odstupom času, keď aktuálne politické peripetie, ktoré v ďalších rokoch náš vývoj sprevádzali, prestanú svojimi dozvukmi pôsobiť, hlbšia historická analýza najmä podľa ohlasov v krajinách a u politi-

¹⁶ Pekník, M. a kol.: Milan Hodža, štátnik a politik. Bratislava, Veda 2002.

¹⁷ Bližšie pozri: Milan Hodža. Federácia v strednej Európe. Bratislava, Kalligram 1997. Lukáč, P.: Stredoeurópanstvo Milana Hodžu. Úvodná štúdia.

kov, s ktorými sa Alexander Dubček dostával do kontaktov, umožní ich plne doceniť. Osobnosť Alexandra Dubčeka bola dôveryhodná z hľadiska nášho úsilia o európsku spoluprácu ešte aj neskôr, keď už A. Dubček bol mimo.

Po roku 1989 už nestačila len deklarácia a prejavenie politickej vôle o európskej orientácii a súhlase s ňou. Žiadalo sa prejsť ku konkrétnym krokom a k vytváraniu vecných ekonomických, legislatívnych a politicko-spoločenských predpokladov pre integračné väzby. Bola prekonaná situácia z obdobia pred II. svetovou vojnou, keď išlo len o klasickú obchodnú či politickú spoluprácu so štátmi západnej Európy, resp. o vytváranie rôznych vzájomných paktov a dohôd. Teraz už išlo o uchádzanie sa o členstvo, spoluprácu a pôsobenie v štruktúrach, ktoré si európske krajiny medzičasom vytvorili a ktorým bolo potrebné odovzdať aj určité právomoci a akceptovať ich legislatívu a smernice. Neskôr, ako sa táto druhá fáza (po prejavení a deklarovaní politickej vôle) stávala reálnou, vznikali aj kontroverzné situácie. Ale v rokoch 1990 – 1992 prevažovala fáza úvodná a vytváranie predpokladov pre prechod k fáze druhej: A aj samotné európske spoločenstvo sa ešte len dotváralo.

Po 40 rokoch zladžovania legislatívy a vzájomných vnútorných kooperačných väzieb bola 7. februára 1992 na báze Maastrichtskej zmluvy na základe dovtedy fungujúceho Európskeho spoločenstva založená Európska únia. Zmluva vstúpila do platnosti 1. novembra 1993 ako „nový stupeň pri uskutočňovaní stále užšej únie národov Európy“.¹⁸

Prvú oficiálnu návštevu vo funkcii predsedu FZ vykonal Alexander Dubček v sídle Európskeho parlamentu a Parlamentného zhromaždenia Rady Európy v Štrasburgu už 16.-17. januára 1990. Oficiálne prihlásil štát, ktorý zastupoval, k európskej spolupatričnosti: „*Európa je živý organizmus vnútorne spätý spoločnými dejinami a osudmi národov i nádejami nových generácií žiť slobodne a lepšie. Preukázali tiež, že akékoľvek bariéry sú neprirodzené a že Európania chcú žiť v zhode, jednote a spolupráci... Je namieste spoločná snaha o hľadanie optimálnych riešení, ktoré môžu položiť spoľahlivé základy európskej budúcnosti*“.¹⁹ Súčasne Alexander Dubček prebral *Cenu Andreja Sacharova*, ktorú mu Európsky parlament udelil v decembri 1989.

Ešte predtým 9. januára 1990 oznámil Alexander Dubček listom vtedajšiemu predsedovi parlamentu A. Björckemu, že sa uchádzame o štatút člena Rady Európy. A už 21. februára 1991 bola ČSFR ako jeden z prvých štátov strednej a východnej Európy prijatá za riadneho a plnoprávneho člena Rady Európy.

V Štrasburgu absolvoval Alexander Dubček sériu rozhovorov s vedúcimi predstaviteľmi európskych inštitúcií (E. B. Crespo, J. Delors a ďalší), na základe ktorých sa začali prípravné práce a kontakty v legislatívnej oblasti, v bankovníctve a. i. Ich zmyslom bola príprava uzatvorenia asociačných dohôd. Za týmto účelom bola na jeseň 1990 zriadená „Komisia vlád ČSFR, ČR a SR pre spoluprácu s Európskym spoločenstvom“. Zástupcovia ústredných, ale aj národných ekonomických rezortov sa zúčastňovali na predstupových rokovaníach. Pri Európskom spoločenstve v Bruseli bola ustanovená čs. misia.

Rozhovory o pridružení k Európskym spoločenstvám sa začali v máji 1990 a dohodu o pridružení k Európskym spoločenstvám podpísali spolu predstavitelia krajín (vtedy ešte) Višegradskej trojky, t.j. Poľska, Maďarska a Česko-Slovenska už 16. decembra 1991 v Bruseli.

¹⁸ Borchardt, K. D.: Cit. d., s. 7.

¹⁹ Dubček, A.: Cit. d., s. 457-458.

V rôznych federálnych zložkách a v zriadenej Komisii vlád ČSFR, SR a ČR pre spoluprácu s Európskym spoločenstvom po jej zriadení sa rozprúdila intenzívna činnosť na príprave predvstupových podmienok.

Komisia mala svoj aparát a bola v priamom kontakte s aparátom Komisie ES v Bruseli, pripravovala podklady k Dohode o pridružení. V rámci vlád ČR a SR sa zriaďovali národné komisie, ich štruktúra bola zrkadlovým odrazom ústrednej, národné komisie boli de facto zložky Komisie federálnej (ústrednej), čo vyjadroval aj jej názov. Národné komisie pôsobili v rámci nariadení a direktív ústrednej komisie so špecifickými črtami činnosti v zmysle tzv. kompetenčného zákona. K plnému rozvinutiu ich prác nedošlo, ťažisko bolo v komisii ústrednej. Iniciatíva v národných komisiách často súvisela s osobou personálneho zástupcu príslušného rezortu.²⁰

Vytváranie predpokladov vo všetkých krajinách V 4 si vyžiadalo 12 rokov. Určité predpoklady bolo nutné pripraviť aj zo strany EÚ.

Pomerne rýchle podpísanie dohody o pridružení vyvolávalo aj predstavy a prehnané očakávania o rýchlom a bezproblémovom členstve v EÚ (eurorokovia). Alexander Dubček v tejto súvislosti upozorňoval: „Mnohí majú predstavu, že sa tam bude vstupovať. To je veľký omyl. Do EÚ sa budú krajiny prijímať. Na to musíme splniť dva predpoklady: dosiahnuť istú politickú stabilitu a určitý stupeň hospodárskeho vývoja. Naša ekonomika musí byť ak už nie konkurencie schopná, tak aspoň kompatibilná s ostatnými“.²¹

Obdobie spoločného štátu, ČSFR (1990 – leto 1992) pri výraznej aktivite Alexandra Dubčeka, je spojené s prvými integračnými aktivitami, keď ČSFR a v jej rámci ČR i SR sa sprostredkovanne pričleňujú k základným ekonomickým i politickým štruktúram spoločného európskeho domu. Integračné väzby SR i ČR ako samostatných demokratických štátnych útvarov nevznikali teda po roku 1993 „na zelenej lúke“. Majú svoju historickú podmienenosť a kontinuitu.

Proces približovania sa k európskym štruktúram prebiehal za menšej pozornosti verejnosti, v popredí bol pokus o úpravu štátoprávných vzťahov Čechov a Slovákov s postupnou dominanciou tendencie rozčlenenia ČSFR na dva samostatné útvary – ČR a SR. S odstupom času je evidentné, že zladenie národnoemancipačnej a integračnej tendencie sa stalo a ešte aj je, kľúčovým momentom modernej histórie Slovenska na prelome 20. a 21. storočia a kameňom úrazu mnohých politických zoskupení a politikov. Konfrontačne ovplyvnilo aj spoločnosť ako takú.

Kvôli úplnosti je žiaduce konštatovať, že do Európskej únie súbežne boli prijímané všetky krajiny V 4 (r. 2004) nezávisle od toho, či žili vo svojich národnoštátnych útvaroch, alebo si ich len s historickým oneskorením dotvárali v čase, keď na programe dňa už bola integračná etapa.

Alexander Dubček bol protagonistom orientácie a vstupu do EÚ, ale súčasne pri hľadaní optimálneho modelu vzťahov Čechov a Slovákov bol za zachovanie spoločného štátu pri jeho dôslednej federálnej podobe na základe princípu rovného s rovným a delegovania právomoci zdola, od národných republík, t.j. bez princípu demokratického centralizmu ako jeho východiska. Takúto federáciu a či spoločný štát považoval za vhodný priestor na prípravu obidvoch národov na vstup do európskych štruktúr. Keď sa rozhovory a rokovania o spoločnom štáte a či federatívnej prestavbe skončili neúspešne, konštatoval: „Kľúč na riešenie čs. vzájomnosti a spoločnej

²⁰ Súkromný archív autora. Predsedom Komisie vlády ČSFR bol podpredseda vlády V. Valeš, podpredsedom Komisie vlády ČSFR delegovaný zástupca FZ ČSFR I. Laluha.

²¹ Dubček, A.: Cit. d., s. 446.

štátnosti je v obidvoch rukách a ukázalo sa, že v rozhodujúcej miere bol na českej strane, ktorá mala vyjsť v ústrety, keď inak nie, tak aspoň svojim koalíčným partnerom“... Časť českej politickej reprezentácie nevyšla dosť v ústrety oprávneným požiadavkám, ktoré riešia otázku národnej identity, hospodárskeho postavenia, samosprávy Slovenska, ale tým aj Českej republiky“.²²

Od leta 1992 síce vývoj jednoznačne smeroval k orientácii na rozdelenie spoločného štátu a vznik dvoch samostatných zvrchovaných demokratických štátov SR i ČR, ale to nevyvolalo zmenu orientácie na EÚ a eventuálne stornovanie príprav a kontaktov, ktoré dosiaľ prebehli. Obidvoma vznikajúcimi útvarmi, SR i ČR, politickými elitami, zákonodarnými zbormi či verejnou mienkou (ich väčšinou) bol akceptovaný postoj, že ČR i SR sa stávajú, čo sa týka procesu približovania a včleňovania ČSFR do EÚ, jej nástupníckymi štátmi a preberajú na seba príslušné záväzky a plnenie prijatých a schválených dohôd a dokumentov. Tak sa integračné aktivity, ku ktorým Alexander Dubček výrazne prispel a časť z nich aj inicioval, stali východiskom pokračovania a ďalšej prípravy SR na vstup do EÚ. Boli súčasne legislatívnym, ale i mravným záväzkom.

Len ilustratívne uvedieme, že NR SR 3. decembra 1992 na návrh zahraničného výboru schválila absolútnou väčšinou hlasov (vládných i opozičných poslancov) dva východiskové dokumenty: 1. „Vyhlásenie Národnej rady Slovenskej republiky k parlamentom a národom sveta“ a 2. „Vyhlásenie Národnej rady Slovenskej republiky o členstve Slovenskej republiky v Rade Európy a prevzatí záväzkov z medzinárodných zmlúv“, ktorými sa prihlásila k záväzkom ČSFR v Európskej dohode o pridružení, k záväzkom štatútu Rady Európy a k vytváraniu podmienok: „na postupné zapojovanie sa a budúce členstvo v hlavných európskych hospodárskych, politických a obranných organizáciách“.²³ Aj to prispelo v podstate k bezproblémovému uznaniu SR po 1.1.1993. Parlamentná diplomacia v tom čase aktívne prispela k európskej orientácii vznikajúcej Slovenskej republiky.

Ďalším smerom zahranično-politických aktivít Alexandra Dubčeka vo funkcii predsedu FZ bol rozvoj bilaterálnych vzťahov medzi ČSFR a štátmi Európy i sveta. Alexander Dubček dostával množstvo pozvaní, nie všetkým mohol z časových dôvodov vyhovieť. Ale aj tak navštívil desiatky krajín, ich parlamenty, kráľov, cisára i hlavu katolíckej cirkvi (len do leta 1991 ich bolo 23).

Všade bol prijímaný s úctou ako symbol úsilia o demokraciu a humanizmus. Pracovné návštevy a rokovania prispievali k rozvoju hospodárskych a kultúrnych vzťahov, k imidžu Česka i Slovenska. Aj takto prispel k tomu, že (ako poznamenal výstižne I. Kružliak): „*Vniesol Slovensko do vedomia celého sveta*“.²⁴

Pre stabilizáciu pomerov v Európe po rozpade ZSSR a antagonistického bipolárneho vzťahu Západ – Východ malo veľký význam pôsobenie jej bezpečnostných štruktúr ako aj nemecká otázka.

Alexander Dubček prispel k tomu, že Federálne zhromaždenie prijalo ponuku Severoatlantického zhromaždenia na pridružené členstvo (tvorilo ho 500 poslancov z 16 krajín NATO a ďalších pridružených štátov a predstavovalo svojím spôsobom parlament NATO).

²² Dubček, A.: Cit. d., s. 445.

²³ Hlavová, V. – Žatkuliak, J.: Novembrová revolúcia a československý rozchod. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Bratislava, Literárne informačné centrum 2002, s. 286-289.

²⁴ Kružliak, I.: V čakárni dejín. Obrazy slovenských osudov. Bratislava, SAP, s.r.o. 1999, s. 499.

V novembri 1990 počas oficiálnej návštevy Veľkej Británie a Írska vystúpil v politickom výbore zhromaždenia, ako aj v pléne 36. zasadania Severoatlantického zhromaždenia. Potvrdil náš záujem zúčastniť sa na činnosti zhromaždenia, objasnil naše stanovisko k Varšavskej zmluve, privítal zánik „studenej „vojny“. Svojím vystúpením a autoritou prispel k tomu, že Severoatlantické zhromaždenie nám ponúklo štatút pridruženého členstva a 2. júla 1991 FZ ponuku na spoluprácu a pridružené členstvo prijalo a schválilo²⁵.

Priaznivú odozvu malo spoločné vyhlásenie Alexandra Dubčeka a predsedníčky Bundestagu Rity Süsmuthovej k novým možnostiam pri zjednocovaní Európy z 18. apríla 1991. Alexander Dubček inicioval vyhlásenie, ktoré v rozvlnenej atmosfére po aktivite časti Sudetských Nemcov (po prejave V. Havla) prispelo k upokojeniu verejnej mienky. A. Dubček a R. Süsmuth vyzývali na zjednotenie Európy na hodnotách ľudských práv a slobody človeka a na odmietnutie nacionalizmu, neznášanlivosti a nadradenosti, k definitívnej bodke za druhou svetovou vojnou a obdobím studenej vojny. Upozornili tiež, že: „Nebezpečie nového rozdelenia Európy na bohatých a chudobných je reálne“²⁶.

Európanstvo Alexandra Dubčeka nevzniklo automaticky. Utváralo sa na základe životných skúseností a zmien, ktoré sa vo svete počas jeho života udiali. V súhrnnej podobe sú obsiahnuté v odpovedi Alexandra Dubčeka na interpeláciu poslanca FZ M. Macka, ktorý ho obvinil, že počas oficiálnej návštevy v Japonsku neopodstatnene použil termín „tretia cesta“.

V odpovedi A. Dubček uvádza:

„Na 9. spoločnej schôdzi SL a SN dňa 28. novembra 1990 mi poslanec Macek za mojej neprítomnosti (bol som na Atlantickom zhromaždení v Londýne) položil otázku. Odpovedám na základe § 66 Rokovacieho poriadku Federálneho zhromaždenia ČSFR.

Termín o „tretej ceste“ som nepoužil. Použil ho japonský redaktor k môjmu interview. Zvukový zápis to potvrdzuje. Vychádzal asi z toho, že som súčasný stav a najmä ďalší vývoj demokraticky, ekonomicky a sociálne vyspelých krajín západnej Európy kvalifikoval ako niečo nové, čo nie je totožné s pôvodným kapitalizmom.

Uvádzal som, že kapitalizmus sa zreformoval na nepoznanie...

Dnešná integrujúca sa západná Európa a krajiny v nej predstavujú niečo iné, nové, ako to, čo charakterizovalo kapitalizmus pred prvou svetovou vojnou aj medzi dvoma vojnami. Zrodila sa nová pluralitná demokracia s rozvinutým trhovým hospodárstvom a sociálnymi istotami.

Rodí sa nová integrujúca Európa. My dnes spejeme k nej. Usilujeme o členstvo v tomto skutočne novom spoločenstve. To hovorím často a vedome. Vidím hlboké zmeny vo vývoji Európy za uplynulé polstoročie. Pôvodný kapitalizmus zostal v minulosti aj s jeho militantnou, antihumánnou, fašistickou etapou, ktorou prešiel.

Poznámka záverom:

Som stúpencom trhovej ekonomiky, ktorá je hybnou silou nášho ekonomického a sociálneho rozvoja. Je to však iba prostriedok – nie cieľ. Som stúpencom demokracie.“²⁷

Zaujímavé pre hodnotový systém Dubčeka je radenie významu jednotlivých fenoménov. Trhové hospodárstvo je „len“ prostriedok ekonomického a sociálneho rozvoja a stav, v ktorom

²⁵ Bližšie pozri: Maxa, H.: Alexander Dubček, člověk v politice (1990-1992). Bratislava – Brno 1998. Kalligram – Doplněk.

²⁶ Dubček, A.: Cit. d., s. 474.

²⁷ Súkromný archív autora. Tiež archív FZ ČSFR Praha.

dochádza k naplneniu ich cieľa je demokracia. Ako z iných jeho úvah vyplývalo, inštitucionálne zabezpečenie tohto priestoru by malo poskytnúť súručenstvo európskych štátov a národov, spoločný európsky dom (európska únia). V zjednodušenej podobe je to výsledný model jeho programovej a politickej transformácie.

Ako demokratický politik ľavicového charakteru s vysokou mierou sociálnej citlivosti zdôrazňoval svoju spolupatričnosť s európskymi politikmi sociálno-demokratického typu (W. Brandt, O. Palme, F. Mitterand, H. Fischer a i.), ktorí v rámci jemu blízkej politiky konsenzu sa v tom čase podieľali na rozvoji a prosperite Európy.

Vzhľadom na pôvodnú východiskovú víziu Alexandra Dubčeka a jej zahranično-politické komponenty je v jeho transformácii a európanstve obsiahnutý aj a či predovšetkým, moment kritickej sebareflexie vo vzťahu k radikálnej časti pôvodne ľavicového hnutia.

V prejave pri príležitosti udelenia čestného doktorátu na americkej univerzite vo Washingtone (13. mája 1990) uviedol: „Nič z minulého sa nedá zabudnúť. Ani revolúcie, ani veľké hnutia sociálne, národné, ani reformy, ani pacifistické hnutia či hnutia na záchranu modrej planéty. Historickú pamäť ľudstva je potrebné využiť pre budúcnosť. Nič nebolo omylom dejín. Naše ďalšie úsilie o ich „poľudšťovanie“ by malo byť morálnym kompasom nás všetkých.

Chceme svojim potomkom, svojim budúcim generáciám zachovať lepší svet, dokonalejší, ľudskejší, v ktorom budú prevládať kritériá etiky, tolerancie... A úloha vonkajších zahraničných faktorov?... Dnes nám nehrozí priame nebezpečenstvo zvonka. Aj vďaka tomu, že prezidenti Bush a Gorbačov uzatvárajú jednu stránku veľkej histórie ľudstva, nazývanej „studená válka“.

*Práve s jej ukončením spájame svoje sny o našej úlohe v Európe“.*²⁸

Taká bola atmosféra doby, keď Alexander Dubček uzatváral a dotváral svoju predstavu demokratickej Európy a svojho pôsobenia v nej.

Záver

Je evidentné, že Alexander Dubček bol vizionár a to bytostne a v celom svojom živote. Praktické problémy a peripetie, ich riešenie, výhry i neúspechy mu nezatienili hodnoty, na ktorých bola jeho vízia a politická aktivita postavená. Bol to humanizmus, demokracia, solidarita a (aj keď to znie prízemne a banálne) spoločenský systém, ktorý zabezpečí prosperitu a bezpečnosť krajiny a slušný život každému, aby človek nestrácal svoju ľudskú dôstojnosť. Politika mu bola vec verejná a služba občanovi.

Jeho vizionárstvo bolo prevažne intuitívne, čerpalo podnety z praxe, z každodennej empirie. Alexander Dubček nepôsobil v dobe tvorby veľkých sociálno-politických doktrín ľavicového zamerania (to bolo obdobie 19. a 20. storočia), ale skôr v čase ich verifikácie a rozčarovania z nich.

Striedali sa fázy studenej vojny a izolácie predtým prirodzene komunikujúcich a spolupracujúcich krajín s pokusmi o „odmäk“ a reformy (odhalenie kultu osobnosti, iniciatívy N. S. Chruščova, obrodný proces v ČSR), neokonzervativizmus L. N. Brežneva s oneskorenou „perestrojkou“ M. S. Gorbačova až po pád Berlínskeho múru a celej totality. V každej z týchto etáp vonkajšie faktory a fenomén Európa mal pre naše moderné dejiny bazálny význam.

²⁸ Dubček, A.: Cit. d., s. 463.

Európska orientácia Dubčeka sa utvárala postupne. Mala svoje etapy a vnútornú gradáciu. Od uvedomenia si faktu zaostávania a pokusu o normálnu spoluprácu vo vzájomne žiaducich sférach až po uvedenie si, že návrat k pôvodným väzbám s Európou a čo viac zapojenie sa do nového inštitucionálneho rámca, ktorý si krajiny západnej Európy medzičasom vytvorili a ktorý prosperoval, zatiaľ čo RVHP zlyhalo, predstavuje civilizačnú nevyhnutnosť a perspektívu. Finalizáciou boli konkrétne integračné aktivity a utvorenie legislatívnych východísk pre zapojenie sa do euroštruktúr, ktoré rámcovali aj ďalší vývoj v ČR a SR po ich osamostatnení.

Vzťah Alexandra Dubčeka k Európe prekračuje jeho osobnostný rozmer. Zrkadlí sa v ňom širší vzťahový kontext, respektíve je súčasťou širšieho vzťahu, ktorý by sme mohli definovať ako problém Slovenska a Európy na prelome storočí.

Európanstvo Dubčeka je viacvrstvé. Neznamená stratu národnej identity, ale hľadanie efektívneho prostredia pre jej rozvoj s využitím moderných civilizačných foriem. Predpokladá vzájomné obohacovanie sa a vytvorenie garancií pre bezpečnosť a demokraciu. V tom spočívajú praktické korene Dubčekovho európanstva. Dubčekovo európanstvo sa tak stáva pozitívnym prekonaním totality a prispieva k demokratickým a humanistickým tradíciám Európy a európskej politiky.